

WOJCIECH GÓRALSKI

Emerytowany Profesor

w_goralski@wp.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6548-4120>

PROBLEMATYKA NIEZDOLNOŚCI KONSENSUALNEJ
DO ZWARCIA MAŁŻEŃSTWA W PRACACH PAPIESKIEJ
KOMISJI DO REWIZJI KPK
W FAZIE KONSULTACJI (1975-1978) ORAZ PONOWNEGO
ROZPATRZENIA PROJEKTU NOWYCH KANONÓW (1978-1980)

THE ISSUE OF CONSENSUAL INCAPACITY TO CONTRACT MARRIAGE
IN THE WORK OF THE PONTIFICAL COMMISSION FOR THE REVISION OF THE CODE
OF CANON LAW IN THE CONSULTATION PHASE (1975-1978)
AND RECONSIDERATION OF THE DRAFT OF NEW CANONS (1978-1980)

Abstract. Commenced after the end of the Second Vatican Council, the reform of canon law included, inter alia, matrimonial law. A particularly significant area of codification in this area was the marriage consent, which is the causative cause of marriage. In particular, it was about codifying a norm on consensual incapacity derived from natural law. After the first phase of the codification work carried out by the Pontifical Commission for the Revision of the CIC (with the help of the De matrimonio Team of consultors), the work of codification was continued in subsequent stages: consultation of the developed projects with consultative bodies (1975-1978), and then reconsideration of these projects by the Pontifical Commission and its consultors (1980-1981). As a result of these works, can. 1095, nn. 1-3, approved in 1983 by John Paul II.

Keywords: marriage; consensual incapacity; Pontifical Commission for the Revision of the CIC; Team of consultors De matrimonio

WPROWADZENIE

Zgodnie z ustalonym harmonogramem prac nad posoborową rewizją i kodyfikacją prawa kanonicznego w pierwszej fazie (1966–1973) Papieska Komisja do Rewizji KPK, wspierana przez konsultorów, miała za zadanie wy-

pracowanie nowych kanonów w poszczególnych obszarach tematycznych. Kolejna faza obejmowała konsultację przyjętych schematów z organami konsultacyjnymi oraz analizę zgłoszonych przez nie uwag i propozycji (1975–1978). Ostatni zaś etap prac wymienionej Komisji był poświęcony ponownemu rozpatrzeniu projektu kanonów (1980–1981).

Schema kanonów o dyscyplinie kanonicznej sakramentów (*Schema documenti pontificii quo disciplina de sacramentis recognoscitur*) 2 lutego 1975 roku został rozesłany do konferencji biskupów, dykasterii Kurii Rzymskiej oraz uniwersytetów studiów kościelnych; jako ostateczny termin nadsyłania uwag i opinii wskazano 30 września 1975 roku¹. Do Papieskiej Komisji do Rewizji KPK wpłynęły 172 vota zawierające uwagi i sugestie w tym zakresie. Do ich zbadania i przeanalizowania został powołany specjalny Zespół, w skład którego weszli: bp J.R. Castillo Lara – sekretarz Papieskiej Komisji do Rewizji KPK, W. Onclin – sekretarz pomocniczy tejże Komisji, P. Huinzing – relator, oraz konsultorzy: H. Flatten, J.B. Che, U. Navarrete, O. Giacchi i T. Barberena. Zespołowi przewodniczył bp J.R. Castillo Lara, a funkcję protokolanta pełnił F. Voto².

Przedmiotem niniejszego studium jest kształtowanie się kan. 1095, nn. 1-3 obowiązującego KPK w drugim i trzecim etapie złożonego procesu posoborowej rewizji i kodyfikacji prawa kanonicznego.

1. SESJA III ZESPOŁU KONSULTORÓW *DE MATRIMONIO* (16-21 MAJA 1977) ORAZ DALSZE PROCEDOWANIE

Gdy chodzi o kanony dotyczące małżeństwa, to podczas trzeciego posiedzenia (18 maja 1977) sesji trzeciej (16-21 maja 1977), poświęconego niezdolności konsensualnej, Zespół Konsultorów *De matrimonio* postanowił zachować (z niewielkimi zmianami) systematykę zaproponowaną przez W. Onclina. Kan. 1081 *bis* i *ter*, otrzymał wówczas nową numerację: odpowiednio kan. 296 i kan. 297³.

¹ *Schema documenti pontificii quo disciplina de sacramentis recognoscitur*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1975; Zob. także U. NAVARRETE, *Schema iuris recogniti „De matrimonio”*. *Textus et observationes*, „Periodica” 63 (1974), s. 611-658; W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa w Kościele Łacińskim po Soborze Watykańskim II*, Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne 1983, s. 80.

² PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta et documenta. Caetus studii „De matrimonio”*, Series altera, t. 1, „Communicationes” 9 (1977), s. 117-139.

³ Zob. E. XUEREB, *A Historical Approach to the Question of psychic incapacity*, https://www.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/32330/1/A/_historical_approach_to_the_question_of_psychic_incapacity_2006.pdf [dostęp: 23.09.2021], s. 68-70.

Kan. 296 brzmiał następująco:

Są niezdolni do zawarcia małżeństwa:

1. Którzy są chorzy umysłowo albo są dotknięci poważnym zaburzeniem (umysłu), tak iż, jako pozbawieni używania rozumu, nie mogą powziąć zgody małżeńskiej;
2. Którzy mają poważny brak rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych⁴.

Z kolei kan. 297 otrzymał następującą redakcję:

Są niezdolni do zawarcia małżeństwa, którzy z powodu poważnej anomalii psychoseksualnej nie mogą podjąć istotnych obowiązków małżeńskich⁵.

Analizowanie nadesłanych uwag przez organy konsultacyjne dokonywało się głównie w latach 1978–1980. Okres ten przyniósł wiele ważnych ustaleń w formułowaniu odnośnych kanonów⁶.

W odniesieniu do kan. 296 rozpatrywano najpierw sugestię jednej z konferencji biskupów, by początkowe stwierdzenie normy prawnej brzmiało następująco: „Są niezdolni do zawarcia małżeństwa z powodu braku zgody małżeńskiej”⁷. Propozycja ta nie znalazła jednak aprobaty konsultorów, którzy uznali, że jest czymś wystarczająco jasnym, iż chodzi o brak konsensu, skoro kanon znalazł się pod rubryką *O zgodzie małżeńskiej*.

⁴ „Can. 296. Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. qui mentis morbo aut gravi perturbatione (animi) afficiuntur ita ut matrimoniale consensum, utpote rationis usu carentes, elicere nequeant; 2. qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda”. *Sessio III (dd. 16-21 maii 1977 habita), Adunatio III (18 maii)*, [w:] *Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catuzzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 556.

⁵ „Can. 297. Sunt incapaces matrimonii contrahendi qui ob gravem anomaliam psychosexualem obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt”. Tamże, s. 557; Zob. A. AMATI, *Maturità psico-affettiva e matrimonio (can. 1095, 2-3 del Codice di Diritto Canonico)*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2001, s. 51-52; A. STANKIEWICZ, *L'incapacità psichica nel matrimonio: terminologia, criteri*, „Ephemerides Iuris Canonici” 36 (1980), s. 246-256; C. GULLO, *Spunti critici in tema di incapacità ad assumere gli oneri coniugali*, „Diritto di Famiglia e delle Persone” 7 (1978), s. 823; DZIERZON G., *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, [w:] W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego (kan. 1095, nn. 1-3 KPK)*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2001, s. 87-88.

⁶ Zob. J. RYBCZYK, *Projekt reformy prawa małżeńskiego (część I: kanony 1012-1034)*, „Prawo Kanoniczne” 20 (977), nr 1-2, s. 201-211; Tenże, *Projekt reformy prawa małżeńskiego (część II: kanony 1035-1080)*, „Prawo Kanoniczne” 20 (977), nr 3-4, s. 149-165.

⁷ „Sunt incapaces ob vitium consensus matrimonii contrahendi”. *Sessio I (dd. 16-21 maii 1977 habita), Adunatio III (18 maii)*, [w:] *Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catuzzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 556.

Następnie zgłoszono wniosek dotyczący zniesienia słów w n. 1 kanonu: „jako pozbawieniu używania rozumu”. Konsultorzy wyrazili przekonanie, że zwrot ten jest konieczny, ponieważ wskazuje różnicę między brakiem, o którym mowa w n. 1 a brakiem określonym w n. 2 kanonu.

Inna konferencja biskupów zaproponowała, by w n. 2 kanonu bardziej dokładnie zaznaczyć odniesienie do rozeznania, które jest wymagane w stosunku do małżeństwa, i zastosować następującą formułę: „[...] którym tak jest brak władzy rozeznającej, czyli oceniającej co do obowiązków małżeńskich, że nie mogą, z rozeznaniem proporcjonalnym do małżeństwa ich przekazać i przyjąć”⁸. Tylko jeden uczestnik posiedzenia (T. Barberena) poparł to określenie, wszyscy zaś pozostali byli temu przeciwni. Poza tym odrzucono propozycję, by w miejsce zwrotu „qui laborant gravi defectu discretionis” zamieścić słowa „qui carent *debita* discretionem”. Przyjęcie tego ostatniego sformułowania – zdaniem konsultorów – sprzyjałoby laksyzmowi, dlatego też brak rozeznania oceniającego powinien być poważny⁹.

W stosunku do kan. 297 niektóre organy konsultacyjne podniosły kwestię niewłaściwego, ich zdaniem, zacieśnienia normy jedynie do anomalii psychoseksualnej. Tymczasem, jak podkreślano, niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich nie pochodzi jedynie z poważnych anomalii psychoseksualnych. W celu rozwiązania tej trudności zaproponowano użycie w kanonie zwrotu „z powodu anomalii psychicznej”. Inne gremia konsultacyjne sugerowały określenie „przede wszystkim z powodu [anomalii] psychoseksualnej”, jeszcze inne opowiadały się za dodaniem słów „lub poważnego nieuporządkowanego charakteru”, wreszcie kilka wniosków dotyczyło wprowadzenia prostego zwrotu „z powodu poważnej anomalii”¹⁰.

Wśród konsultorów skupionych w Zespole *De matrimonio* także padały różne postulaty i stwierdzenia. Jedni (J.B. Che, O. Giaccchi) twierdzili, że wymienione gremium świadomie wybrało słowo „psychoseksualnej” (anomalii) w celu ograniczenia zakresu owej niezdolności, tak by nie mnożyły się przyczyny nieważności małżeństwa. Inni zaś (m.in. U. Navarrete) uznali to ograniczenie za arbitralne, gdyż norma powinna objąć prawo naturalne w stopniu maksymalnym. Niektórzy (U. Navarrete, P. Huizing) preferowali zamieszczenie po prostu zwrotu „ob gravem anomaliam”, choć inni dostrzegali w tym obawę o otwarcie drogi prowadzącej do poważnych nadużyć. Dla

⁸ „[...] qui potestate valutativa seu aestimativa ita carent ut ea, discretionem matrimonio proportionata, tradere et acceptare nequeant”. Tamże, s. 557.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

jeszcze innych (I.R. Castillo Lara, H. Flatten) właściwy miałby być zwrot „ob gravem anomaliam psychicam” (było to znaczącą „nowością”), choć niektórzy konsultorzy byli temu przeciwni, nie chcąc stworzenia możliwości do przyjmowania innych źródeł niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich.

Wyniki głosowania nad zgłoszonymi propozycjami były następujące: 1) za zwrotem „ob anomaliam psychosexualem” 8 głosów negatywnych; 2) za zwrotem „ob gravem anomaliam praesertim psychosexualem” 8 głosów przeciwnych; 3) za zwrotem „ob gravem anomaliam psychicam” 4 głosy pozytywne, 3 negatywne i 1 wstrzymujący¹¹.

Po wysłuchaniu opinii Papieskiej Komisji, Jan Paweł II, nie uwzględnił sugestii niektórych środowisk postulujących przeprowadzenie kolejnej konsultacji nad wypracowanym projektem kanonów¹².

Jesienią 1980 roku ostateczne sformułowanie owego projektu dobiegało końca. Podczas piątej sesji Synodu Biskupów kard. P. Felici, przedkładając 21 października tegoż roku jej uczestnikom relację na temat prac kodyfikacyjnych mógł powiedzieć, że najnowsza redakcja (1980) Schematu Kodeksu Prawa Kanonicznego (zawierał 1728 kanonów) stanowi owoc długoletniej pracy Papieskiej Komisji do Rewizji KPK i jej konsultorów¹³. Podkreślił przy tym, że w opracowaniu owego projektu wzięto pod uwagę przede wszystkim trzy szczególne momenty o charakterze doktrynalnym oraz duszpasterskim: dekrety i akta Soboru Watykańskiego II, „Zasady, którymi winna się kierować odnowa Kodeksu” (z kwietnia 1967 roku) oraz wyniki szerokiej konsultacji rozpoczętej w 1972 roku. Dodał, że uwzględniono również osiągnięcia kanonistyki z lat po promulgacji KPK z 1917 roku, sytuację społeczną oraz potrzeby duszpasterskie ludu Bożego. Sugestie, opinie i uwagi organów konsultacyjnych zostały dokładnie przestudiowane w zespołach roboczych¹⁴.

¹¹ Tamże.

¹² PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *De labore a Commissione peracto et peragendo*, „Communicationes” 12 (1980), nr 2, w. 224-225.

¹³ PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum*, Città del Vaticano: Liberia Editrice Vaticana 1980; Zob. także Tenże, *Novissima redactio Schematis Codicis Iuris Canonici fructus est* [...], „Communicationes” 12 (1980), s. 221; F. D’OSTILIO, *La storia del nuovo Codice di Diritto Canonico. Revisione – promulgazione – presentazione*, Città del Vaticano: Liberia Editrice Vaticana 1983, s. 42; P. FELICI, *La revisione del Codice di Diritto Canonico*, „L’Osservatore Romano” z 26.07.1981, s. 2.

¹⁴ *Novissima redactio*, s. 221.

Ów Schemat Kodeksu Prawa Kanonicznego, zaprezentowany Janowi Pawłowi II 29 czerwca 1980 roku, w lipcu tego samego roku został przesłany do 75. kardynałów, arcybiskupów i biskupów reprezentujących różne kontynenty wraz z prośbą o nadsyłanie uwag¹⁵. Zostały one zgłoszone przez 45. adresatów Schematu, po czym w okresie od października 1980 do czerwca 1981 roku zostały dokładnie przestudiowane przez Sekretariat Papieskiej Komisji do Rewizji KPK i niektórych konsultorów¹⁶.

2. RELATIO COMPLECTENS (1981)

W wyniku prac Papieskiej Komisji do Rewizji KPK prowadzonych nad wspomnianymi uwagami do Schematu Kodeksu Prawa Kanonicznego powstał dokument *Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em. m. s. atque Exc. m. s. Patribus Commissionis ad anovissimum Schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis* opublikowany w 1981 roku¹⁷. Zawierał on syntezę uwag zgłoszonych przez członków wymienionej Komisji do projektu KPK wraz z odpowiedziami jej Sekretariatu i konsultorów.

W dokumencie tym – przesłanym 22 sierpnia 1981 roku członkom Papieskiej Komisji do Rewizji KPK, obejmującym siedem ksiąg – prawo małżeńskie znalazło się w księdze IV *De Ecclesiae munere sanctificandi* – część pierwsza (*Sakramenty święte*), tytuł siódmy¹⁸.

W odniesieniu do kan. 1048, n. 2 (uprzednio kan. 296, n. 2) w *Relatio complectens* przytoczono propozycję T. Stewarta, w myśl której niezdolnymi do zawarcia małżeństwa są ci, którzy „dotknięci są poważnym i znaczącym

¹⁵ Zob. W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa w Kościele Łacińskim*, s. 89-94.

¹⁶ F. CATOZZELLA, *I lavori di codificazione del Titolo „De matrimonio”*. *Studio introduttivo*, [w:] *Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 30.

¹⁷ *Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em. m. s. atque Exc. m. s. Patribus Commissionis ad novissimum Schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1981; Dokument ten został opublikowany także w: *Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 611-627 oraz w „*Communicationes*” 15 (1983), s. 219-242.

¹⁸ *Litterae convocationis, 22 augusti 1981*, prot. n. 4747/81 [w:] PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Acta et documenta*, s. 27-28.

brakiem rozeznania oceniającego, tak iż, jak w kanonie poprzednim, nie mogą rozumieć nawet koniecznych elementów małżeństwa”¹⁹.

W odpowiedzi Sekretariatu i konsultorów stwierdzono, że należy preferować formułę Schematu. Tym bowiem, o co chodzi w normie prawnej, nie jest poznanie lub rozumienie w sferze intelektualnej, lecz brak rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych. Zresztą formuła Schematu została potwierdzona przez orzecznictwo rotalne²⁰.

W stosunku do kan. 1049 (uprzednio kan. 297) w *Relatio complectens* wskazano na najpierw uwagę P. Palazziniego i J. Knoxa, w myśl której bardzo trudno jest, również dla biegłym psychiatrom, określić, kiedy anomalia byłaby tak poważna, by uniemożliwiła powzięcie zgody małżeńskiej. Norma więc jest niebezpieczna i może dać podstawę do nadużyć i niewłaściwego jej rozszerzania. Cała ta materia, zdaniem wymienionych kanonistów, powinna być pozostawiona orzecznictwu, przede wszystkim Rocie Rzymskiej i pozostałym trybunałom kościelnym do rozpoznania w poszczególnych przypadkach, czy małżeństwo należy uznać za ważne lub nie, tym bardziej, że doktryna psychiatryczna pozostaje w ciągłej ewolucji²¹.

Odpowiedź Sekretariatu i konsultorów była zwięzła:

Kanon powinien zostać, gdyż po prostu kodyfikuje normę prawa naturalnego. Jeśli kanon zostałby usunięty, niebezpieczeństwo, którego obawiają się, by-

¹⁹ „N. 2. qui laborant gravi et abnormali defectu discretionis iudicii, ita ut ne elementa quidem necessaria matrimonii, sicut in canone praecedenti [296, n. 1 – W.G.], intelligere valeant”. *Relatio complectens*, s. 619.

²⁰ „Formula Schematis praeferenda videtur. Quod interest non est cognitio vel perceptio ordinis intellectualis sed defectus discretionis iudicii circa iura et officia mutuo tradenda et acceptanda. Cetero formula Schematis firmata est a iurisprudencia rotali”. Tamże; Gdy chodzi o orzecznictwo rotalne zob. *Dec. c. FELICI* z 03.12.1957, SRRD 49 (1957), s. 788-789, nn. 2-3; *Dec. c. DE JORIO* z 19.12.1961, SRRD 53 (1961), s. 613-614, n. 13; *Dec. c. MATTIOLI* z 20.12.1962, SRRD 54 (1962), S. 708-711, n. 2; *Dec. c. ANNÉ* z 28.06.1965, SRRD 57 (1965), s. 501-513, nn. 3-5; *Dec. c. MATTIOLI* z 17.10.1965, „Monitor Ecclesiasticus” 81 (1965), s. 656, n. 8; *Dec. c. MATTIOLI* z 04.04.1966, „Monitor Ecclesiasticus” 82 (1966), s. 433, n. 6; *Dec. c. BEJAN* z 07.02.1968, „Monitor Ecclesiasticus” 84 (1968), s. 646-648, nn. 5-6; *Dec. c. PINTO* z 26.06.1969, „Monitor Ecclesiasticus” 86 (1979), s. 441-446, nn. 3-10; *Dec. c. ANNÉ* z 31.01.1070, [w:] S. VILLEGIANTE, *La capacità psicologica come causa di nullità del matrimonio in diritto canonico*, Roma: Pliniana 1974, s. 56-58.

²¹ „Valde difficile est etiam pro peritis in re psychiatrica determinare quandonam anomalia tam gravis sit ut consensum impediatur. Norma proinde periculosa est et ansam praebere potest abusibus et indebitae extensioni. Relinquatur ergo tota haec materia iurisprudenciae, praesertim S.R. Rotae ceterisque Tribunalibus ecclesiasticis, ut in singulis casibus diiudicetur utrum matrimonium retinendum est validum vel non, eo magis quia doctrina psychiatricae est in continua evolutione”. *Relatio complectens*, s. 619-620.

najmniej nie zostałyby uchylone, owszem, byłoby jeszcze większe: kanon bowiem stanowi pewne granice (poważna anomalia, istotne obowiązki). Trybunały kościelne powinny, oczywiście, rozsądzać w poszczególnych przypadkach, lecz wymagają ustawowej normy dla uniknięcia dowolności i zapewnienia pewnej istotnej jednolitości w orzecznictwie²².

Inny postulat, zgłoszony przez B. Florita, dotyczył oddzielenia normy n. 2 od kanonu poprzedniego, na co odpowiedziano, iż kanon ten stanie się n. 3 kanonu poprzedniego²³.

3. SESJA V (24 PAŹDZIERNIKA 1981) V ZEBRANIA PLENARNEGO PAPIESKIEJ KOMISJI DO REWIZJI KPK

Podczas sesji piątej (24 października 1981) piątego Zebrania plenarnego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK (20-29 października 1981) obradowano nad kwestią ósmą, dotyczącą zgody małżeńskiej. Prezydium Papieskiej Komisji poddało pod obrady istotne kwestie, m.in. dotyczące prawa małżeńskiego. Jako eksperci w tej dziedzinie zostali zaproszeni U. Navarrete i J.M. Pinto Gomez.

W kwestii kan. 1048, n. 2 (poważny brak rozeznania oceniającego) T. Stewart zgłosił zastrzeżenie, iż norma ta może zagrażać nierozzerwalności małżeństwa. Wskazał jednocześnie przykład małoletniego mężczyzny i małoletniej kobiety, którzy zawarli ze sobą małżeństwo. Gdy w przypadku niepowodzenia małżeństwo zostanie zaskarżone o nieważność z tytułu *gravis defectus discretionis iudicii*, zdaniem wymienionego kanonisty, orzeczenie nieważności będzie mogło być łatwo podjęte. Inna zaś para małoletnich, dysponując takim samym stopniem rozeznania oceniającego, zawrze małżeństwo z rezultatem pomyślnym. Czy małżeństwo to jest również nieważne? Jeśli chcieliby mieszkać razem, czy powinni ponowić zgodę małżeńską po osiągnięciu rozeznania oceniającego? – pytał retorycznie Stewart²⁴.

---

²² „Maneat canon, qui simpliciter codificat normam iuris naturalis. Si canon deleatur, periculum quod timetur, minime exstingueretur, immo augetur: canon enim quosdam statuit limites (gravis anomalia, obligationes essentielles). Tribunalia ecclesiastica debent utique in singulis casibus iudicare, sed egent norma legali ad vitandum arbitrium et ut detur quaedam unifirmitas essentialis in iurisprudencia”. Tamże, s. 620.

²³ Tamże.

²⁴ *Sessio V die 24 octobris 1981 [Ceterce questiones], Questio VIII, [w:] Il matrimonio nell'iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 651.

Ten sam członek Papieskiej Komisji wysunął również obiekcję w stosunku do kan. 1049 (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich). Pytał mianowicie, jakie są istotne obowiązki małżeńskie. Według kan. 1009, istotnymi przymiotami małżeństwa są jedność i nierozzerwalność. Postawił również sugestywne pytania: Czy wzajemna miłość i wierność są również istotnymi obowiązkami? Jeśli brak jest wzajemnej miłości i jeśli oboje małżonkowie okażą się niewiernymi, czy będzie można twierdzić, że nigdy nie byli zdolni do trwałej miłości i wierności? Jeśli wzajemnie odejdą od siebie, czy byli kiedykolwiek zdolni do zachowania nierozzerwalności?²⁵

T. Stewart wyraził następnie przekonanie, że do ważności zgody małżeńskiej konieczne jest, „by nupturient miał przynajmniej rozeznanie co do tego, że małżeństwo jest wspólnotą trwałą i wyłączną między mężczyzną i kobietą, skierowaną do urzeczywistnienia wzajemnej miłości oraz zrodzenia potomstwa przy jakimś współdziałaniu cielesnym, a także wychowania tegoż potomstwa” (byłby to kan. 1048)²⁶.

Tenże biskup sugerował przyjęcie następującego sformułowania kan. 1049 (w zaproponowanym przez niego układzie kanonów):

Do zawarcia małżeństwa są niezdolni:

- 1) którzy tak są dotknięci chorobą umysłową albo poważnym zaburzeniem umysłu, iż, jako niemający wystarczającego używania rozumu, nie mogą pojąć zgody małżeńskiej;
- 2) którzy mają poważny i odbiegający od normy brak rozeznania oceniającego, tak iż nie mogą rozeznąć nawet istotnych elementów małżeństwa, o których w kanonie poprzednim; takiego zaś braku rozeznania nie domniemywa się po osiągnięciu pełnoletności²⁷.

Kolejny kanon (1050), w przekonaniu T. Stewarta, powinien brzmieć: „Niezdolni są do zawarcia małżeństwa ci, którzy z powodu poważnej anoma-

²⁵ Tamże.

²⁶ „Can. 1048. Ut consensus matrimonialis haberi valeat, necesse es ut contrahens saltem discernat matrimonium esse consortium permanens et exclusivum inter virum et mulierem, ordinatum ad mutuam amorem complendum et prolem, cum cooperatione quadam corporali, procreandam et educandam” Tamże, s. 652.

²⁷ „Can. 1049. Sunt igitur incapaces matrimonii contrahendi: 1) qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimonialem consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, elicere nequeunt; 2) qui laborant gravi et abnormali defectu discretionis iudicii, ita ut ne elementa quidem essentialia matrimonii, sicut in canone praeceenti, discernere valeant; qualis autem defectus discretionis non praesumitur post adeptam aetatem maiorem”. Tamże; Zob. DZIERŻON G., *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, s. 95-96.

lii psychicznej nie mogą podjąć istotnych obowiązków, o których mowa w kan. [...]”²⁸.

W odniesieniu do braku rozeznania oceniającego projektodawca jednocześnie wyjaśnił, że wiek do zawarcia małżeństwa należy podwyższyć do lat osiemnastu, tak by jednak można było dyspensować niepełnoletnich, jeśli *de facto* osiągnęli wystarczające rozeznanie. Zaproponował też, by jaśniej określono, jakie rozeznanie wymagane jest do zawarcia małżeństwa. Jego zdaniem, w każdej umowie wymaga się, by strony rozumiały słowa umowy i wynikające z niej obowiązki, tym bardziej w stosunku do umowy z natury swojej nierozwiązalnej. Powinno się wymagać, aby kontrahenci rozumieli przynajmniej słowa formy zawarte w rytuale rzymskim. Rytuał ten wymaga, aby strony przyrzekły: 1) wzajemną miłość i szacunek aż do śmierci; 2) przyjęcie i wychowanie dzieci; 3) wzajemną wierność; wszystko to zarówno w powodzeniu, jak i w niepowodzeniu. Przyrzekając sobie to nawzajem, strony powinny to rozumieć²⁹.

Znaczący był głos J.R. Castillo Lary, sekretarza generalnego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK (późniejszego jej przewodniczącego), który ustosunkował się do obiekcji T. Stewarta. Zwrócił uwagę, że ten ostatni wymaga zbyt dużo, gdy chodzi o *scientia minima de matrimonio* w stosunku kan. 1050 Schematu z 1980 roku, wskazując m.in. na miłość, która nie jest pojęciem jurydycznym. Zauważył również, że w kan. 1049, n. 2 (systematyki Stewarta: brak rozeznania oceniającego) słowo „odbiegający od normy” (*abnormali/defektu*) jest zbędne, ponieważ słowo „poważny” (brak) oznacza, że nie jest to „normalny” brak. Zwrot o braku „odbiegającym od normy” zatem nic nie mówi. Poza tym sekretarz generalny wskazał, iż stwierdzenie w normie poświęconej rozeznaniu oceniającemu, że nupturient „nie może rozeznąć nawet istotnych elementów małżeństwa, o których w kanonie poprzednim” jest wymogiem zbyt daleko idącym. Wreszcie uznał, że wzmianka w kan. 1049, n. 2 (systematyki Stewarta) o tym, że „takiego braku rozeznania oceniającego nie domniemywa się po osiągnięciu pełnoletniości” niczego nie dodaje, ponieważ w kwestii tej niczego się nie domniemywa, lecz wszystko należy udowodnić. Brak *discretio iudicii* należy udowodnić; braku rozeznania nigdy się nie domniemywa, lecz zawsze trzeba to udowodnić przed trybunałem. Castillo Lara dodał, że kan. 1049 (Schematu Papies-

²⁸ „Can. 1050. Sunt incapaces matrimonii contrahendi qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles, sicut in can. [...] assumere nequeunt”. Tamże.

²⁹ Tamże, s. 652-653.

kiej Komisji), po ostatniej rewizji, został przeniesiony jako n. 3 do kanonu poprzedniego³⁰.

Zabierając głos, U. Navarrete, w nawiązaniu do wystąpienia T. Stewarta przypomniał najpierw, że istnieje podstawowe nieporozumienie pomiędzy tym, co odnosi się do prawa naturalnego a tym, co należy do prawa pozytywnego. Poza tym dodał, iż wydaje się, że w propozycjach wymienionego biskupa brak, być może, dokładnych idei dotyczących zadania ustawodawcy. Wydawać by się mogło, że jeśli ustawodawca miałby przewidzieć wszystkie możliwe przypadki, to przekraczałoby to granice ustawodawcy jako takiego. Ustawodawca powinien przewidywać to, co powszechnie się zdarza. Można tutaj rozróżnić trzy podstawowe wątki m.in. brak rozeznania oceniającego oraz do anomalie psychiczne.

Gdy chodzi o wymienione tytuły nieważności, to zdaniem wybitnego kanonisty hiszpańskiego „należy wziąć pod uwagę, że to wszystko, co się do nich odnosi, dotyczy prawa naturalnego. Stąd też w obszarze tym ustawodawca nie może uczynić niczego innego, jak tylko poszukiwać wyrażenia, czyli sformułowania technicznego tej rzeczywistości. Jakkolwiek Kodeks nie mówi w tej materii, sprawa wygląda w ten sam sposób. To, że orzecznictwo, które popełniło w tej sferze wiele nadużyć, nie zależy od Kodeksu, lecz po prostu od niewłaściwego stosowania zasad prawa naturalnego, spośród których jedne są wyrażone w Kodeksie obowiązującym, inne zaś mieszczą się w zasadzie generalnej *consensus facit nuptias*. Z analizy tej fundamentalnej zasady wynikają wszystkie inne aplikacje. Kto nie może wyrazić zgody z jakiegokolwiek powodu, nie jest zdolny do zawarcia małżeństwa. W ten sam sposób jest czymś oczywistym, że kto nie jest zdolny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, nie może zawrzeć małżeństwa, ponieważ do czegoś niemożliwego nikt się nie może zobowiązać. Dlatego w tej dziedzinie Komisja po prostu postarała się przedłożyć pewne zasady, będące wyrazem prawa naturalnego, aby wesprzeć w tym orzecznictwo i wskazać pewne kryteria bardziej wyraźne od tych, które są zawarte jako wyrażające prawo naturalne, w owej zasadzie generalnej *consensus facit nuptias*”³¹.

³⁰ Tamże, s. 655.

³¹ „Quod attinet ad primum caput de defectu discretionis et anomalia psychica, notandum bene est ea omnia, quae sese referunt ad defectum discretionis vel anomalam psychicam, pertinere ad ius naturale; proinde, in illo campo Legislator nihil aliud potest facere nisi quaerere expressionem vel formulationem technicam realitatis; non potest aliud facere. Quamvis Codex nihil dicat de hac materia, res eodem modo sese haberent; et de iurisprudencia, quae multos abusus commisit in hoc sectore, fatendum est hoc non pendere a Codice sed simpliciter a non recta applicatione principio-

Po analizie kan. 1048, nn. 1-2 (choroba umysłowa lub poważne zaburzenie umysłu oraz poważny brak rozeznania oceniającego) i kan. 1049 (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich), w wyniku debaty przeprowadzonej podczas sesji piątej (24 października 1981), postanowiono sformułować jeden kanon obejmujący wszystkie trzy tytuły nieważności. J. Bank oświadczył wówczas, że konsultorzy wytrwale pracowali cały tydzień (do południa i po południu) nad skonstruowaniem owego jednego kanonu. Napotykając na bardzo liczne trudności, które poznał uczestniczący w jednym z posiedzeń kard. P. Felici, mieli świadomość, że chodzi o wprowadzenie nowego tytułu nieważności małżeństwa. Ich intencją było skierowanie się ku rzeczywistości spotykanej na całym świecie: małżeństwa jako instytucji narażonej na niebezpieczeństwo (co drugie lub trzecie małżeństwo na świecie kończyło się rozwodem; nieszczęśliwe niewinne strony, które nie mogą korzystać z sakramentów, itp.). Są także młodzi ludzie, którzy z własnej woli, bez należytego przygotowania przystępują do małżeństwa. Przez nowy tytuł nieważności ojciec święty lub Kościół mógłby przyjść z pomocą niewinnym stronom, które zostają „ukarane”, jeśli nie stworzy się możliwości orzekania nieważności małżeństw³².

I.R. Castillo Lara polecił ostatecznie przedstawienie nowego kanonu (jako 1048, złożonego z dotychczasowych kann. 1048 i 1049) w celu głosowania nad jego następującym brzmieniem:

Są niezdolni do zawarcia małżeństwa:

- 1) Którzy są chorzy umysłowo albo są dotknięci poważnym zaburzeniem umysłu, tak iż, jako pozbawieni wystarczającego używania rozumu, nie mogą powziąć zgody małżeńskiej;
- 2) Którzy mają poważny brak rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych;
- 3) Którzy z powodu poważnej anomalii psychicznej nie mogą podjąć istotnych obowiązków małżeńskich³³.

---

rum iuris naturalis, quorum aliqua enuntiantur in Codice vigente, alia vero praesupponuntur et includuntur in principio generali *consensus facit nuptias*. Et ex studio illius principii fundamentalis eruuntur omnes aliae applicationes. Qui non potest consentire ex quacumque radice non est capax matrimonii ineundi. Eodem modo est evidens quod, qui non est capax sumere obligationes essentielles matrimonii, non potest inire matrimonium, quia ad impossibile nemo potest sese obligare. Proinde in hoc campo simpliciter Commissio procuravit proponere aliqua principia, expressiones iuris naturalis, ad hoc ut iuret iurisprudentiam, ut det aliqua criteria magis explicita eorum quae continentur, quia sunt iuris naturalis, in illo principio generali *consensus facit nuptias*". Tamże, s. 656.

³² Tamże, s. 660.

³³ „Sunt incapaces matrimonii contrahendi:

W odpowiedzi na propozycje T. Stewarta swoje votum przedłożył U. Navarrete. Uznając jego troskę o zapobieżenie nadużyciom niektórych trybunałów w ostatnich latach, zauważył, że tytuły nieważności w postaci braku rozeznania oceniającego i anomalii psychicznych pochodzą z prawa naturalnego, nie zaś z prawa pozytywnego Kościoła. Obowiązujący Kodeks nie wypowiada się w tej materii, nie mówi nawet o chorobie umysłowej lub o braku używania rozumu. Niemniej jednak nikt nie wątpi, że decyzje wydane z powodu choroby umysłowej lub braku rozeznania oceniającego są w pełni prawomocne, gdyż opierają się na prawie naturalnym, co zakłada Kodeks i co zawarte jest w owej zasadzie ogólnej kan. 1081 § 1: *Matrimonium facit partium consensus*:

Tam gdzie nie ma zdolności do powzięcia zgody małżeńskiej, brak jest zdolności do zawarcia małżeństwa, jakiegokolwiek by nie było źródło owej niezdolności. Podobnie jest czymś oczywistym, że nikt nie może *zgadzać się* [podkreśl. w tekście – W.G.], zgodą skuteczną, w stosunku do obowiązków, których nie może wypełnić: «*nemo potest ad impossibile sese obligare*». Dlatego też orzecznictwo nie działa przeciw obowiązującemu Kodeksowi stwierdzając nieważność małżeństw z braku rozeznania oceniającego lub tzw. «anomalii psychicznych», które czynią podmiot niezdolnym do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich³⁴.

Wymieniony kanonista z Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego dodał, że

w ostatnich latach, rzeczywiście, zapadło wiele decyzji niektórych trybunałów diecezjalnych, metropolitalnych i regionalnych, które zastosowały zasady, zarówno zbyt lekkomyślnie przypisując określonym anomaliom psychicznym skuteczność czyniącą osobę niezdolną do powzięcia zgody małżeńskiej, jak i nad-

---

1) Qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimoniale consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, elicere nequeant;

2) Qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda;

3) Qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt”. Tamże, s. 660-661.

³⁴ „Ubi non habetur capacitas consentiendi, non habetur capacitas ineundi matrimonium, quaecumque sit radix illius incapacitatis. Item est evidens quo nemo potest *consentire* [podkreśl. w tekście – W.G.], consensu efficaci, in obligationes quas non potest adimplere: «*nemo potest ad impossibile sese obligare*». Ideo non egit contra Codicem vigentem *irisprudentia*, quae nulla declaravit matrimonia ex defectu discretionis vel propter sic dictas «anomalias psychicas», quae incapax reddunt subiectum obligationes essentielles matrimonii adimplendi”. Tamże, s. 662.

miernie rozszerzając istotny przedmiot zgody małżeńskiej, czyli istotne prawa i obowiązki umowy małżeńskiej³⁵.

„Nowy Kodeks, podkreślił U. Navarrete, w przytoczonych kanonach [1048 i 1049 – W.G.], nie zamierza sankcjonować tego laksystycznego orzecznictwa, co jest oczywiste, lecz przeciwnie, usiłuje wyrazić w sposób systematyczny szczególne tytuły nieważności prawa naturalnego dokładnie w tym celu, aby sędziowie kościelni dysponowali pisaną normą, która by ich wspierała w stosowaniu prawa naturalnego, tak by łatwiej mogli uniknąć zarówno niesprawiedliwego rygoryzmu, jak i nagannego laksyzmu”³⁶.

Poza tym jezuita hiszpański wyraził przekonanie, że proponowane przez T. Stewarta domniemanie o braku rozeznania oceniającego (po osiągnięciu pełnoletniości) byłoby niewłaściwe, gdyż „nienormalność” nie wiąże się z wiekiem; domniemanie może dotyczyć natomiast braku ignorancji (*scientia minima*)³⁷.

Do propozycji T. Stewarta ustosunkował się również I.M. Pinto Gomez, audytor Roty Rzymskiej. W swoim votum stwierdził, iż wymieniony biskup diecezji Chun Cheon (Korea Południowa) jako cel kann. 1048 i 1049 uznał „kanonizowanie” praktyki tych trybunałów kościelnych, które stwierdzają nieważność małżeństw z tytułu braku rozeznania oceniającego lub anomalii psychicznych wbrew Kodeksowi obowiązującemu, gdy tymczasem Biskup Rzymski niejednokrotnie upominał, że zadanie trybunałów polega na stosowaniu prawa obowiązującego, a nie na tworzeniu nowych ustaw. Jak się wydaje, stwierdza I. Pinto Gomez, nie można jednak tego twierdzenia przyjąć zażywszy na orzecznictwo Roty Rzymskiej, które nie zostało zdezwuowane żadną cenzurą papieską. Stosownie do prawa obowiązującego, niezdolnym do podjęcia zgody małżeńskiej są nie tylko chorzy umysłowo *sensu ohena* (kan. 88 § 3 i kan. 2201 §§ 1-2), lecz również ci, którym brak

---

³⁵ „[...] admittendum utique est plures decisiones a quibusdam Tribunalibus dioecesis, metropolitanis vel regionalibus his ultimis annis latas fuisse, quae non recte applicaverunt principia, tum quia nimia levitate tribuerunt determinatis anomalis psychicis efficaciam reddendi personam incapacem ad matrimonialem consensum praestatndum, tum quia nimis ampliaverunt obiectum essentiale consensus seu iura et obligationes essentielles contractus matrimonialis”. Tamże, s. 662.

³⁶ „Novus Codex, in canonibus citatis [1048 e 1049 – W.G.] non intendit sancire hanc laxam iurisprudentiam, uti est evidens, sed, e contra, conatur exprimere modo systematico praecipua capita nullitatis iuris naturalis eo praecise scopo ut iudices ecclesiastici habeant normam scriptam quae eos iuvet in iure naturali applicando ita ut facilius tum iniustam rigiditatem tum reprobaliam laxitudinem vitent”. Tamże.

³⁷ Tamże, s. 663.

rozeznania oceniającego proporcjonalnego do zawieranego małżeństwa, jak to utrzymuje zarówno doktryna, jak i orzecznictwo (P.A. D'Avac, *Cause di nullità e di divorzio nel diritto matrimoniale canonico*, t. 1, Fienze 1952, s. 208 nn.; G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia*, Parisiis 1955, s. 84-86). Prawu obowiązującemu nie sprzeciwia się też tytuł niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich z powodu poważnej anomalii psychicznej, chodzi bowiem o niezdolność przekazania przedmiotu formalnego umowy małżeńskiej, skąd powstaje nieważność małżeństwa pochodząca z prawa natury, przyjęta przez ustawodawcę w kann. 1068 i 1680.

W tym kontekście I.M. Pinto Gomez rozpatruje trudności wysunięte przez T. Stewarta przeciwko kann. 1048 i 1049 schematu KPK.

Gdy chodzi o kan. 1048, n. 2, Pinto Gomez zauważa, że według Stewarta tytuł ten weryfikuje się, gdy chłopiec i dziewczyna niepełnoletni zawierają między sobą małżeństwo. Otóż nie jest prawdą, że rozeznania oceniającego proporcjonalnego w stosunku do małżeństwa brak jest u wszystkich niepełnoletnich. W prawie dekretów domniemywa się, że dojrzałym (*puberes*) rozeznanie to posiadają (por. św. Tomasz z Akwinu, *Supplementum*, q. 43, a. 2, resp.; q. 58, a. 5, *ad prim.*). W prawie obowiązującym, choć dojrzałość psychiczna wydaje się ważniejsza od biologicznej, to należy ją domniemywać po osiągnięciu wieku, o którym jest napisane w kan. 1067 § 1 (przeszkoda wieku wiąże mężczyznę, który nie ukończył szesnastu lat i kobietę, która nie ukończyła czternastu lat); w przeciwnym wypadku wiek wymagany do zawarcia małżeństwa powinien być wyższy. Tam, gdzie dojrzałości tej – po osiągnięciu wieku kanonicznego – brak jest w stopniu poważnym w odniesieniu do przekazania istotnych praw małżeńskich, podjętych stosownym obowiązkiem, z powodu anomalii albo intelektu, albo woli, albo uczuciowości albo popędu seksualnego, ma miejsce brak rozeznania oceniającego proporcjonalnego, podczas gdy pozostaje używanie rozumu, przez które podmiot będzie mógł podejmować akty ludzkie i mniej znaczące akty prawne.

Mając to na uwadze, konkluduje audytor rotalny, byłoby czymś trudnym, by małżeństwo zawarte przy braku proporcjonalnego rozeznania oceniającego miało swój szczęśliwy los. Jak wskazuje doświadczenie sądowe, tego rodzaju sprawy są bardzo trudne, tak że często biegli psychologowie i psychiatrzy nie są ze sobą zgodni³⁸.

W odniesieniu do kan. 1049 I.M. Pinto Gomez stwierdził, że istotne obowiązki małżeńskie obejmują nie tylko istotne przymioty małżeństwa (jedność i nierozzerwalność; kan. 1009 schematu), lecz także to, co dotyczy

³⁸ Tamże, s. 665.

prawa do wspólnoty życia i aktu małżeńskiego, i co określa kan. 1055 § 2 schematu:

Nupturient niezdolny do zobowiązania się do wierności (wymaganej przez istotny przymiot jedności), nie może podjąć tego obowiązku i nieważnie zawiera małżeństwo. Obowiązek kochania współpartnera ma charakter moralny, nie prawny. Jeśli stwierdzi się, że nupturient był niezdolny do kochania drugiej strony, nie może się zobowiązać do przekazania prawa do życia wspólnego jako istotnego. Lecz w obu przypadkach należy udowodnić anomalię psychiczną, która spowodowała te niezdolności; nie wystarczy natomiast udowodnienie niewierności lub braku miłości. To samo obowiązuje w stosunku do nierozzerwalności: nie wystarczy sam fakt separacji. Tak więc, stwierdza w podsumowaniu audytor rotalny, trudności wysunięte przez T. Stewarta nie wydają się być przeciwne³⁹.

Poza tym tenże audytor Roty Rzymskiej zwrócił uwagę, że gdy chodzi o rozeznanie oceniające proporcjonalne, to nie wystarczy rozeznać teoretycznie i abstrakcyjnie, jak zaproponowano w formule kanonu, lecz zdecydowanie wymaga się zdolności rozważenia (*deliberandi*), gdy chodzi o zobowiązanie się do wskazanych wyżej istotnych obowiązków małżeńskich (por. św. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, I-II, q. 9, a. 1 i 2; q. 13, a. 6; q. 14, a. 1 i 3; *Supplementum*, q. 43, a. 2 i q. 58, a. 5)⁴⁰.

Wreszcie I.M. Pinto Gomez uznał, że postulat wymienionego biskupa koreańskiego, by w kan. 1048, n. 2 schematu (brak rozeznania oceniającego), po słowie „gravi” dodać „et abnormali”, oraz by słowa następujące po słowach „discretionis iudicii” zastąpić następującym zwrotem: „tak by nawet elementy istotne małżeństwa, jak w kanonie poprzednim, mogli rozeznać; takiego zaś braku rozeznania nie domniemywa się po osiągnięciu wieku pełnoletniości”⁴¹, nie jest właściwy⁴².

Zdaniem audytora rotalnego, propozycja Chun Chena dotycząca dwóch przypadków niezdolności do zawarcia małżeństwa z powodu braku rozezna-

³⁹ „Nupuriens incapax se obligandi ad fidelitatem (ab essentiali proprietate unitatis requisitam), haud posse hanc obligationem assumere, et invalide contrahit. Obligatio amandi compartem est moralis, non iuridica. Ubi constet nupturientem incapacem fuisse coniugem amandi, non posset se obligare ad tradendum ius ad vitae communionem qua essentialem. Sed in utroque casu demonstranda est psychica anomalia quae has incapacitates gignit; minime sufficit infidelitatem vel amoris defectum demonstrare. Idem valet quoad indissolubilitatem, quin merum factum separationis sufficiat. Difficultates ergo ab. Exc.mo Episcopo oppositae non subsistere videntur”. Tamże.

⁴⁰ Tamże, s. 666.

⁴¹ „ita ut ne elementa quidem essentialia matrimonii, sicut in canone praecedenti discernere valeant; talis autem defectus discretionis non praesumitur post adeptam aetatem maiorem”. Tamże.

⁴² Tamże; Zob. kan. 1036 § 2.

nia oceniającego niczego nie zmienia, gdy chodzi o pierwszy przypadek (odnoszący się do tych, którzy są pozbawieni używania rozumu). Natomiast druga zmiana w n. 2 wprowadzona jest w tym celu, by brak rozeznania oceniającego był rozumiany w znaczeniu wyjaśnionym w kanonie poprzednim. Takie jednak pojęcie rozeznania oceniającego w kan. 1048, konkluduje Pinto Gomez, nie może być przyjęte, podobnie jak zmiana formuły zaproponowanej w Schemacie. Słowa „et abnormali” są zbędne, chodzi bowiem o sprawę bardzo oczywistą („poważny brak” rozeznania implikuje ową nienormalność)⁴³.

WNIOSKI

W długim i złożonym procesie posoborowej reformy prawa kanonicznego ważne miejsce zajmowała problematyka prawa małżeńskiego, a w szczególności dotycząca niezdolności konsensualnej. Brak odpowiedniej normy prawnej, która by sankcjonowała nieważność małżeństwa z tego tytułu, pochodzącego z prawa naturalnego, skłaniała Papieską Komisję do Rewizji KPK oraz Zespół konsultorów *De matrimonio* do skodyfikowania *ius naturalne* w tym obszarze. Tym bardziej, że zarówno doktryna, jak i orzecznictwo rotalne coraz częściej dawały jednoznaczne „sygnały” wskazujące na konieczność podjęcia przez ustawodawcę stosownych działań w tym kierunku⁴⁴.

W omówionym wyżej okresie (1975–1983) prac kodyfikacyjnych nad przyszłym kan. 1095, nn. 1-3 nowego Kodeksu znaczącą rolę odegrali przede wszystkim konsultorzy wymienionego wyżej Zespołu oraz Sekretariat Papieskiej Komisji do Rewizji KPK.

Ważnym etapem prac kodyfikacyjnych okazało się sformułowanie – podczas sesji trzeciej Zespołu konsultorów (18 maja 1977) – kolejnego projektu kan. 296, n. 1 (choroba umysłowa, poważne zaburzenie umysłu) i n. 2 (poważny brak rozeznania oceniającego) oraz kan. 297 (*incapacitas assumendi*).

W wyniku intensywnych prac konsultorów podczas sesji piątej (24 października 1981) piątego Zebrania plenarnego Papieskiej Komisji doszło do wypracowania projektu kan. 1048 (według nowej systematyki; powstałego z kann. 1048 i 1049), w której to normie wszystkie trzy przypadki (jako nn. 1, 2, 3) znalazły się w tymże jednym kanonie.

⁴³ *Sessio V die 24 octobris 1981 [Ceterce questiones], Questio VIII, s. 666.*

⁴⁴ Zob. O. FUMAGALLI CARULLI, *Innovazioni conciliari e matrimonio canonico (A proposito della evoluzione post-conciliare della giurisprudenza rotale)*. „Il Diritto Ecclesiastico” 89 (1978), nr 1, s. 331-425; P. HUIZING, *Some proposals for the formation of matrimonial law: impediments, consent, form*, I, II, „The Heythrop Journal” 7 (1966), s. 161-182 i 269-286.

Owoce wieloletnich prac kodyfikacyjnych Papieskiej Komisji do Rewizji KPK i wspierającego ją Zespołu Konsultorów *De matrimonio* był odnośny segment nowego projektu (*Schema novissimum*) Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1982 roku; w dniu 22 kwietnia tegoż roku został on wręczony ojcu świętemu Janowi Pawłowi II⁴⁵.

W Schemacie tym dotychczasowy kan. 1048, oznaczony jako kan. 1095, otrzymał następującą redakcję (w niczym niezmienną w stosunku do sformułowania przyjętego podczas sesji piątej (24 października 1981 roku) piątego Zebrania plenarnego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK:

Są niezdolni do zawarcia małżeństwa:

- 1) Którzy są chorzy umysłowo albo są dotknięci poważnym zaburzeniem umysłu, tak iż, jako pozbawieni wystarczającego używania rozumu, nie mogą pojąć zgody małżeńskiej;
- 2) Którzy mają poważny brak rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych;
- 3) Którzy z powodu poważnej anomalii psychicznej nie mogą podjąć istotnych obowiązków małżeńskich⁴⁶.

Ojciec święty dokładnie przestudiował, z udziałem kilku ekspertów, otrzymany Schemat⁴⁷. Gdy chodzi o interesujący nas kan. 1095, nn. 1-3, wprowadzono wówczas następujące modyfikacje: 1) uproszczono brzmienie

⁴⁵ W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa w Kościele Łacińskim*, s. 98.

⁴⁶ „Sunt incapaces matrimonii contrahendi:

1) Qui mentis morbo aut gravi perturbatione animi ita afficiuntur ut matrimoniale consensum, utpote sufficienti rationis usu carentes, elicere nequeant;

2) Qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda;

3) Qui ob gravem anomaliam psychicam obligationes matrimonii essentielles assumere nequeunt”. *Sinossi – la formulazione dei canoni dal CIC 17 AL CIC 83*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 717-718; Zob także PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1982; DZIERŻON, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, s. 99.

⁴⁷ Zob. U. BETTI, *In margine di nuovo Codice di diritto canonico*, „Antoniano” 58 (1983), s. 628, przyp. 4; Kard. Z. Grocholewski, jeden z ośmiu ekspertów zaproszonych przez Jana Pawła II do udziału w sesjach studyjnych poświęconych analizie Schematu KPK z 1982 roku, niejednokrotnie wspominał (autor tej publikacji był tego świadkiem), iż na polecenie Ustawodawcy analizowano wówczas „kanon po kanonie” w ten sposób, iż każdy uczestnik sesji o wypowiedział swoją opinię. Czymś znamiennym było zaproszenie do udziału w owych sesjach ówczesnego przewodniczącego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK (kard. I.R. Castillo Larę).

n. 1 przez pominięcie przyczyn braku wystarczającego używania rozumu; 2) w n. 2, w miejsce „obowiązki małżeńskie” użyto zwrotu „poważne obowiązki małżeńskie”; 3) w n. 3, w miejsce „z powodu anomalii psychicznej” zastosowano zwrot „z przyczyn natury psychicznej”; 4) w n. 3 ostatnie słowo „nequeunt” zastąpiono słowami „non valent” (znaczenie obu czasowników jest identyczne).

Ostatecznie zatem kan. 1095 przybrał w KPK z 1983 roku (promulgowanym przez Jana Pawła II Konstytucją apostolską *Sacre disciplinae leges* z 25 stycznia wymienionego roku) brzmienie następujące:

Kan. 1095 – Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy:

- 1) są pozbawieni wystarczającego używania rozumu;
- 2) mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych;
- 3) z przyczyn natury psychicznej nie mogą podjąć istotnych obowiązków małżeńskich⁴⁸.

Ostateczna redakcja kanonu stanowiła długi proces dochodzenia do „sedna rzeczy” w tak złożonej dziedzinie, jaką jest niezdolność konsensualna. W wyniku zaangażowania Papieskiej Komisji do Rewizji KPK i konsultorów Zespołu *De matrimonio*, dysponujących cennymi uwagami i propozycjami organów konsultacyjnych, norma prawna, poczynając od jej pierwotnej wersji, nabierała coraz to nowych kształtów. Niemalą trudność w tym procesie stanowiła konieczność uwzględnienia trzech form wspomnianej niezdolności, finalnie skodyfikowanej w trzech odrębnych numerach kanonu. Niemniejszym problem stało się wskazanie jej przyczyn, w szczególności w odniesieniu do *incapacitas asumendi*; w obszarze tym dostrzega się pewną ewolucję zmierzającą do uściślenia normy. W poszczególnych projektach sformułowanie dotyczące każdej formy niezdolności stawało się coraz bardziej skondensowane.

W kształtowaniu się aktualnego kan. 1095, nn. 1-3 KPK bardzo znaczącym momentem była wypowiedź U. Navarrete, który – podczas sesji z 24

---

⁴⁸ „Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1) qui sufficienti rationis usu carent; 2) qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda; 3) qui ob causas naturae psychicae obligationes matrimonii essentielles asumere non valent”. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań: Pallotinum 1984 (kan. 1095, nn. 1-3).

października 1981 roku – stwierdził, że wszystkie formy niezdolności konsensualnej znajdują swoją podstawę w zasadzie *consensus facit nuptias*.

W pełni trafna wydaje się konstatacja M.F. Pompeddy, w myśl której kan. 1095, nn. 1-3 KPK wymaga zdolności (używania rozumu, rozeznania oceniającego i podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich), jednak nie absolutnej, lecz proporcjonalnej do znaczenia umowy małżeńskiej.

Historia posoborowej kodyfikacji prawa kanonicznego, w tym prawa małżeńskiego, wskazująca na ogromną złożoność tego wieloletniego procesu, uczy, że często przywoływane hasło *Ecclesia semper reformanda* oznacza również *ius canonicum semper reformandum*.

PIŚMIENICTWO

- AMATI Angelo, *Maturità psico-affettiva e matrimonio (can. 1095, 2-3 del Codice di Diritto Canonico)*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2001.
- BETTI Umberto, *In margine di nuovo Codice di diritto canonico*, „Antoniano” 58 (1983), s. 625-634.
- CATIZZELLA Francesco, *I lavori di codificazione del Titolo „De matrimonio”. Studio introduttivo*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catizzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 13-49.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań: Pallotinum 1984.
- D’OSTILIO Francesco, *La storia del nuovo Codice di Diritto Canonico. Revisione – promulgazione – presentazione*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1983.
- DZIERŻON Ginter, *Geneza kan. 1095, nn. 1-3 KPK*, [w:] W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego (kan. 1095, nn. 1-3 KPK)*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2001, s. 59-102.
- FELICI Pericle, *La revisione del Codice di Diritto Canonico*, „L’Osservatore Romano” z 26.07.1981, s. 2.
- FUMAGALLI CARULLI Ombretta, *Innovazioni conciliari e matrimonio canonico (A proposito della evoluzione post-conciliare della giurisprudenza rotale)*, „Il Diritto Ecclesiastico” 89 (1978), nr 1, s. 331-425.
- GÓRALSKI Wojciech, *Kodyfikacja prawa w Kościele Łacińskim po Soborze Watykańskim II*, Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne 1983.
- GULLO Carlo, *Spunti critici in tema di incapacità ad assumere gli oneri coniugali*, „Diritto di Famiglia e delle Persone” 7 (1978), s. 819-628.
- HUIZING Peter, *Some proposals for the formation of matrimonial law: impediments, consent, form*, I, II, „The Heythrop Journal” 7 (1966), s. 161-182 i 269-286.
- Litterae convocationis, 22 augusti 1981*, prot. n. 4747/81 [w:] PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Acta et documenta*, s. 27-28.

- NAVARRETE Urbano, *Schema iuris recogniti „De matrimonio”. Textus et observationes*, „Periodica” 63 (1974), s. 611-658.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Acta et documenta. Caetus studii „De matrimonio”*, „Communicationes” 9 (1977), s. 117-139.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Codex Iuris Canonici. Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1982
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *De labore a Commissione peracto et peragendo*, „Communicationes” 12 (1980), nr 2, s. 224-225.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiarum necnon Superiorum Institutum vitae consecratae recognitum*, Città del Vaticano: Liberia Editrice Vaticana 1980.
- PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Novissima redactio Schematis Codicis Iuris Canonici fructus est [...]*, „Communicationes” 12 (1980), s. 221;
- Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em. mis atque Exc. mis Patribus Commissionis ad novissimum Schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1981.
- RYBCZYK Józef, *Projekt reformy prawa małżeńskiego (część I: kanony 1012-1034)*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977), nr 1-2, s. 201-211.
- RYBCZYK Józef, *Projekt reformy prawa małżeńskiego (część II: kanony 1035-1080)*, „Prawo Kanoniczne” 20 (1977), nr 3-4, s. 149-165.
- Sessio I (dd. 16-21 maii 1977 habita). Adunatio III (18 maii)*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 556.
- Sessio III (dd. 16-21 maii 1977 habita), Adunatio III (18 maii)*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 556.
- Sessio V die 24 octobris 1981 [Ceterae questiones], Questio VIII*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 651
- Sinossi – la formulazione dei canoni dal CIC 17 AL CIC 83*, [w:] *Il matrimonio nell’iter di revisione del Codice di diritto canonico. Atti editi e inediti*, red. F. Catozzella, L. Sabbarese, Roma: Urbaniana University Press 2021, s. 717-718
- STANKIEWICZ Antoni, *L’incapacità psichica nel matrimonio: terminologia, criteri*, „Ephemerides Iuris Canonici” 36 (1980), s. 246-256.
- XUEREB Edward, *A Historical Approach to the Question of psychic incapacity*, https://www.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/32330/1/A/_historical_approach_to_the_question_of_psychic_incapacity_2006.pdf [dostęp: 23.09.2021].
- VILLEGGIANTE Sebastiano, *L’incapacità psicologica come causa di nullità del matrimonio in diritto canonico*, Roma: Pliniana 1974.

PROBLEMATYKA NIEZDOLNOŚCI KONSENSUALNEJ
DO ZWARCIA MAŁŻEŃSTWA W PRACACH PAPIESKIEJ KOMISJI DO REWIZJI KPK
W FAZIE KONSULTACJI (1975-1978)
ORAZ PONOWNEGO ROZPATRZENIA PROJEKTU NOWYCH KANONÓW (1978-1980)

STRESZCZENIE

Rozpoczęta po zakończeniu Soboru Watykańskiego II reforma prawa kanonicznego objęła m.in. prawo małżeńskie. Najistotniejszym obszarem kodyfikacji w tym zakresie była zgoda małżeńska, która jest przyczyną małżeństwa. W szczególności chodziło o skodyfikowanie normy o niezdolności konsensualnej wywodzącej się z prawa naturalnego. Po pierwszym etapie prac kodyfikacyjnych prowadzonych przez Papieską Komisję ds. Rewizji KPK (przy pomocy Zespołu konsultorów *De matrimonio*) kontynuowano prace kodyfikacyjne w kolejnych etapach: konsultacje opracowanych projektów z konsultantami (1975-1978), a następnie ponowne rozpatrzenie tych projektów przez Komisję Papieską i jej konsultorów (1980-1981). W wyniku tych prac kan. 1095, nn. 1-3, został zatwierdzony w 1983 r. przez Jana Pawła II.

Słowa kluczowe: małżeństwo; niezdolność konsensualna; Papieska Komisja do Rewizji KPK; Zespół konsultorów *De matrimonio*.